

ЧАСОПІСЬ
для
руських родин.
Виходить щодня
кроме діб по
неділіх і святах.

БУКОВИНА

Редакція і адміністрація в Чернівцях ул. Петровича ч. 2.

Переплатка
10 зр.

Світлі духи на Угорській Русі.

ІІІ.

Подам тепер гарну статю д. Стрипецького, що відносить ся також до уживання народної мови на Угорській Русі. Она така:

Відповідь на статю Х-а. (Заголовок). Дивна річ, що Угро-Русини, члени саме одного угорсько-руського народу, відорвались зовсім від братів своїх. Коли всі іх братя, що живуть безпосередньо в зносинах з Москалем, стоять в острім антагонізмі проти останнього в напрямі літературнім і політичнім, то Угро-Русини, хоть абсолютно не сходять ся з Москalem, через звільнені язикову живуть з ним в найліпшій дружбі. Всі другі братя розвивають своє відрубне життя від нього, сотворили собі мову, літературу: Угро-Русини просто і сьвідомо не зважали на ріжницю, яка є між ними і Великорусами, а просто взяли від них мову, охрестили її літературною мовою „Угро-Росіянів“ і хотіли свою мовою свій народ оживити, а привели его до моральної смерті. Видано гасло: ми не рутени, але ороси, не пишемо мовою слугів, але пишемо поважною мовою російською! На жаль, не можна бачити добрих слідів твої орос-культури. Зносин з Росією не маємо тепер жадних; з братями нашими, ані близьшими, ані дальшими не сходимо ся; а що осягли ми своїми власними силами? Чому не живе Угорська Русь? А коли живе, то чому між двома чужими віливами? Причина сього заофаність нашого цілого духовного життя.

До тепер не знаємо, що ми за люди. Один пише ся рутеном, другий оросом хоче бути. Треба раз до чогось певного дійти. Що в дипломах угорських назва нашого народу „орос“, то се для нас зовсім не мірдайне, бо 1) Мадари лиши тілько знали про нас, що ми з іншою Росії прийшли, а там прецінь ще є й другі народності; 2) в дипломах Бочкай, Раковця, Бетлена зустріваємо раз орос, раз рутен. В сім-

пітаню найкомпетентніший сам народ. На питані: який ти чоловік: він відновість: Русин, але не Росіянин, Москаль, Русский. Що по думці Х-а назва ся орос прийшла зі зносин з Галичиною, себто з панування угорських королів над нею, се може правда: але галицький „рутен“ не називав себе Росіянином, лише Русином, а з сьої перемінено трохи назва рутен прийшла до нас. Ся назва здавна уживала ся в Галичині (від XII. в.; диви іст. літер. *Олонецькою*, т. II, від I. В. Г.), а в 18. віці братчики Ставронігійські офіційально титулують ся: *Patres et processus gentis Ruthenae*. Коли ж назва нашого народу пішла з Галичини, то мусіла бути „рутен“: „орос“ писано в угорських дипломах по просту або з причини неуваги, або незорієнтовання. Рутен — то просто перекручене назви Русин: а се діялось вже тоді, коли Баха і Шмерлінга й на сьвіті не було.

Д. Х. констатує, що ми не Рутени (Русини) але Мадар-Орос (мадарські горожани, але Росіяни). Та тоді котрі і де наші братя? Москали, чи деякий інший Славанин? Каже: не маємо нічого спільногого з народом назви рутея! Нена річ з того, що Москалі наші братя: тому ми й перебрали їхню мову. Але якже в такій разі може д. Х. писати, що „як ми ідеї львівського руського патріярхату противили ся, так само протестували ми і будемо протестувати проти рабства нашої мови супроти великоруської.“ А от що в тій справі було писано в відозві Кіївського Общества р. 1871: „Нині, коли національне почуття на цілому світі розбудило ся і все змінило ся далі, збудилось також в Угорських Русинів старання, ратувати свою національність і показати ся тим гідними своїх предків; і они справедливо надіють ся підпори і симпатії цілого славянського світу. Під горами Карпатами є у них одно місто Ужгород. Се осередок руської діяльності; тут заложено р. 1866 літературне товариство св. Василя, тут хотять брати наші народний руський дім будувати. Сі два заведення повинні бути предметом наших жертв. Мова,

якою они говорять (себто тодішня і нинішня літературна мова) з маленькими ріжницями та сана, що їй наша великоруська.“

Дех супротивлення проти великоруської мови? Так д. Х. сам собі спротивічив! Ми записали тою мовою іслу книгу книг а з них, ані той, хто їх писав, ані хто їх купив, і за крейцар хісна не здобув. Ішо нам поможет, що в Росії може мати хто хосен з того, що в нас 25—30 людей написало, коли в Угорщині не лише не має, але й не навчить ся твої мови, бо її на стільки не вчути?

Д. Х. дуже протестує, що ми рутени: а в університетській гімназії що вчути, що стоять в щорічних, офіційльних програмах під титулом „рутен нельз“ (руська мова)? То слово „рутен“ має бути лише на фірму добре, під котрою можна ще й що інше продавати? Бо коли ми не рутени, чому вчути рутенської мови? А коли вчути, то чому она російська?

Противили ся ми тов. Качковського, Шевченка... бо наш ідеал: приналежність до Мадарів. Чому ж не вчути народу виключно мадарською мовою, чому власне її російською? До того результату, який ми нині маємо з російською мовою, можна було прийти і з самою мовою мадарською!

Д. Х. пише: „Помилув би ся дуже той, хто би думав, що російська літературна мова ідентична з мовою мужків російських“. Се правда, але ту не про єе розходити ся, а про те, чи ідентична угорсько-руська літературна мова з літературною мовою російською, чи ні? Правда, не зовсім ідентична, бо таке язиче не може бути ідентичнем, але все близше стоять до неї, ніж до твої живої мови, якою угорські Русини говорять; се язиче лиш готовить дорогу до такої ідентичності, сидучи народ на такі книжки, которых він зрозуміти, а за тим і скористати з них, не може.

Боїть ся д. Х. політици і політичного з'єднання. Тож галицькі Русини гірші патріоти ніж ми, тому що політикують? Зі статі д. Х-а

виходить що гірші; а я кажу, що ліпші, від ми. І що то таке наш патріотизм? Без слова критики лишати те, що держава в околицях заселених Русинами, поставляла свої мадярські школи; без слова критики лишати те, що народ наш загибає між двома чужими ему впливами: російщенем і мадярщенем; не говорити про те, що народ наш живе в темноті, щоби й дальше ниніща его лихва мадярська. Самі ми слабі, а за помочию не звертаємося до наших братів. Жодних культурних заведень не ставляємо, а ті що єуть, стараемося знищити. Не дивимося на те, що інтелігенція чим дальше, все більше цурається народу; не дивимося, що духовенство живе в такому положенні, немов мужики; 500.000 душ нас є: ми хочемо бути й добрими Мадярами і добрими Русинами, а в дійсності неємо ні сим, ні тим. Ми дозволяємо, щоби ціла маса народна між безхлібою мадяризациєю і між бездушним обруїнем в темноті блукала; ми мовчимо про те, що народ цілими тисячами покидає свою вітчину і вандрує в далекий, чужий світ; і все те робимо під покривкою съяного імені патріотизму. Чи ж се патріотизм? Чи ж не ліпше те, що наші братя галицькі роблять: ширять просвіту між народом, закладають народні касина, читальні, каси позичкові, витворюють собі літературу, повагу, жите; розвивають інтелігенцію, хлона стараються удержувати при грудах батьківщини... Порівнаймо ліпшу нашу діяльність з тамошньою: котра має більші успіхи? Хто ліпший патріот? Чи той, що живе хоче, чи той, що вмирає?

Д. Х. каже: „Видавництв тов. Шевченка, Качковського і др. ми не можемо уживати, бо мова галицька зросла під впливом польською: то польське“. Добре, они сполищеною мовою учать тих, котрих повинні учити; але чому учимо ми нашого Русина мовою російською, коли ми й крихти не стоимо під впливом російського щоденного життя? Чому не пишемо ми нашою погубленою, змадяризованою мовою руською? Они таке духове жите витворили з Ухиною сполищеною руською мовою, якого ми угорські Русини — колиб нас було й 3.000.000 — ніколи не будемо мати. Чи ж ми мусіли конечно до російської мови звертатися, коли маємо свою?

Про нашу, руську мову, не давав ніхто ніколи, не уживали ми її ні в цисьмі, ні в церкві — бодай в проповідях; не дивниця, що в нас повстало 4 діалекти. Тому й не можна зрозуміти сего устулу д. Х. „чому не писав Чопей

для Верховинців окремих учебників, то би бодай четверакі а не троякі зробив був діалектичні мішанини.“ Чи то Чопей зробив у нас діалекти і мішанини? Не віддавав було то у нас, що на вираз „Pferd“ говорили ми: кінь, кінь, кунь, конь? Сю мішанину зробив не Чопей, але те, що народ наш не мав ніколи духовного життя, не мав ніякої організації, ніякого духовного осередка, ніякої духової звязки, котра мешканців різних комітатів на оден лад вела би і в купі тримали. Народ наш учили ми завсіди чужими ему мовами: латинською, старославянською, мадярською, російською, лише не руською. Руєлька мова до нинішньої хвилі не нашла ще своїх прав, бо ми ще й нині держимося слів Гомічкова: „мови слуг не будемо уживати, бо ми пани.“ Куди дійшли ми з тими чужими мовами, з тим завсіди чужим духом? Народ невченний розривається на відмінні частини, жиди витягають від сього останніх крайцарі, господарство системи такої, як в середніх віках, або в первістних народів і від голоду народ тисячами загибає, вивандровує: взагалі Русини розділилися на учених (понів) і неучених (хлопів), через що між ними новстала незмірна пропасть, причім перші не хотять нічим помагати другим, старатися про них. Духовенство й само розділилося на дві частини, на Мадарів і на Росинів; оно не годно після свого стану жити, не годно виховати своїх дітей відповідно до вимог віку і оно мусить раз враз царської (від уряду В. Г.) помочи просити, що виносить 10—15 зр. Від товариства св. Василя відгтигнули моральну підпору оба єпископи. Жиємо під підозрінem московофільства — а тому й Русин ганьбиться Русином себе призначати. Се зробили чужі мови, чужий дух! Чи чиста буде хата, коли все від сусідів будемо просити мітли?

Сей роздроблений, загибаючий народ не можна злучити, оживити інакше, лише своєю мовою, своїм житем. Тому й дуже треба жалувати, що в нас виходять такі заяві „нам Угоро-Русинам товариства Шевченка, Качковського і т. д. байдужі, бо ми нічого спільногого не хочемо мати з галицькими братями.“ Добре. Коли так вже боймося політики, не жаймо з ними в злусці, спільно: приймім же і витворім ті средства у себе, які галицькі Русини відкрили і виробили для просвіти народної: витворім ще у нас літературу, народну руську мову... Учитись можна хотіть де, чому лише у галицьких братів не можна? я скажу, чому. Ми хочемо рівночасно бути і Мадярами і Русинами; і мадярське слово хочемо

застежти у всіх кругах народного життя і руське слово устеречи, викохати; а вже съяте письмо каже: коли ти ні студений, ні теплий то виплюну тебе з рота.“ Ми ще не дорошли до того степеня політичної зрілості, щоби знати, де кінчить ся право опортунізму, а де починає ся право природне, щоби знати, що то таке правдивий патріотизм, котрий з виновненем обов'язків без ніякої кривди сумліня можна згармонізувати. То не патріотизм всео а всео мадяризувати, Русинови по мадярські проповідувати, як то обавський (Берегського комітату) і інші съяченники роблять, чужою мовою его учити, а хліба не давати. То не патріотизм тримати народну масу навмисно в темноті, накидувати ему чужу науку, російську. Ми в нашім славетнім патріотизмі думаємо, що вчити народ на своїй мові, руській, то непатріотизм, зрада вітчини, бо тоді єо ірпо треба би йти слідом галицького руського життя, галицької руської мови. То Галичани зрадники Австроїї, коли борються супроти впливу російщини? Австроїї і крихти не думаютъ так, бо ще й підномагають їх державними средствами. Але чи патріотами єємо ми, коли з наших Русинів навмисно звірів робимо? Що сталося з нашою Русі під вічним чужим впливом? Роман Гоголя найліпше на се може відповісти: *Мертві душі*. Який хосен має з таких душ держава, вітчина, суспільність наша руська?

Бо то дармо кажемо, що наша літературна мова не дуже відмінна від народної. Того не можна ніколи підписати, що пише д. Х: „наша руська мова і популярна література, не матеріалом слів, але правописню, стилю, відрізняє мови.“ Починаю від того, що ми не маємо жадної популярної літератури. Може „Додатки“ Фенцикового *Листка*? Що скористає з них муж: щід взглядом духовим, економічним, господарським, коли він в тих „Додатках“ лише все читає про цивільні подружжя? Тим він не видається ся ніяк від голодової смерти. Друге: що писати ми, то те не лише правописню, але і матеріалом слів, відрізняє ся від народної мови; то все язичє було, мова, якою ніхто на світі нігде не говорить, як те й д. Жаткович сам признав в найновішім числі території нашої війни, в газеті *Kelet*. Гляньмо на словар Митрака; найдемо в нім матеріал нашої народної мови? Там нема нічого такого, то чисто російський словар, а не руський. А що за хосен він приносі? Авторови гроши? Ні. Публіці знання? Ні. Для літератури мадярської переведена ро-

сийських творів? Ні. Та на що е? Сьміло можу сказати, що нема більше як 30. людей, що по російські голі бі часорчиці, гляжі і писати, користувати ся інчи; находиться у нас 20—30 таких людей, що з помочию словаря голі перечиграти дещо російське: другік все або часу, або охоти не мають до такої роботи. Д. Х. віше, що мову народу треба студіювати тому, хто хоче популярно читати. Чому? Ачень тому, щоби інші знати народної мови в російську одежду прибрати? З таким трудом можна і фонетичною мовою для народа писати.

Письме д. Х., що частина угорських Русинів письменна позаєла бути відченою тому літературному орос-язикові; а хто хоче یрисати у народові зробити, най дає ему молитвеник в руки. «Ну, на скілько письменний наш народ, можча побачити з того, що й рій — ціле село — в коршмі коли съято, або ьеробітний день. Письмені народ дома сидить і кълчи читає в вільним часі: та в нас ні глижок, ні письменного народу нема. Що повігчен зробити той, хто народові хоче ьрисажити ся, на те вказує лист сел: за угорсько-руського писаний до товариства Просвіти 1892. р. (Дізи: Жите і Слово. 1897. Перша к'їтка. Ст. 56.)

Ось молитвеник! Се-то така думка, що наш народ не має радісної хвили в житті, лише все терпить і плаче. Ми завсідги лиши молитвенники давали ему в руку, а съвітської лектури, користної книжки поучаючої він інколи й не бачив. Чужу духову потребу заспокоїть сам молитвеник? Розумчайший, богатший буде з нього? Не умре мужик від голоду, коли ще надрукуюмо ему 10.000 молитвенників? Чужий життя: бути добрым християнином серед найбільшої нужди?

По думці д. Х., «анальфабети лиши Верховинці; най учать ся читати, а й они ьросявітять ся при іншій мадяр-орос культурі». Чужий Не-Верховинці культури, богатші від Верховинців? Визнаний Русин саме такий бідняк, темний неборак, як буківський. А в чим поступає Не-Верховинець при іншій російській мові? В інчім; він такий мізерний, як другий.

Що-до вічних експериментаций, то на те скажу: Наше ціле життя руське не було інчим іншим, як рядом ріжних експериментаций, хотіли ми витворити культури старославянську, російську, латинську, мадярську — і жадна не вдала ся. А іншіна культура „язичія“ то що інше як експериментація? А чи вдала ся?

Ні! Коли ж так, то цур ти! Чому терпіти і даліше, щоби мужик у темноті, а съвіщеник в нуїті бідував? Чого тримати ся нам і на дальнє російської мові? Чого мучити ся й дальше по-пам кермованем мертвих душ, коли їх можна воскресити? А сього не можна інакше осагнути, як при помочи тої мови слуг, которую ми так зневажаємо. Правду руську мову треба нам вироблювати, а не таку, як інчішня. Сеж не буде даремна експериментація, як дотеперішні, бо буде мати основу в живім народі, а на живій основі можна будувати не так, як досі, на мертвій. Отже не наців рутенсько-мадярську мову треба нам вироблювати, як о. Матей въразив ся не зовсім коректо, але справедливу руєльку таку, якою мужик наш говорить. Отся справа, щоби народ наш у власній мові вести в патріотичнім дусі, має між нашими інтересами людьми, много прихильників; бо они вже й самі встидаються ся, що по мадярські не можуть інвестити інчого мужика тому, що він по мадярські не розуміє, по іншішьому російському знав не можуть, бо ані мужик, ані они не вміють по російські. Можна сподівати ся, що 80% нашої інтелігенції з великою охотою вступить на новий шлях. А що сей шлях не буде шкідливий і народові, і державі, і нікому — хиба Москаль буде облизувати ся — на се вказує той успіх, до якого дійшли наші братя в Галичині з заведенем народної мови в житті, в літературі, успіх тих наших братів, з котрими злукіяє ся наша історично вихована псевдопатріотична псевдоінтелігенція. Тоті наші брати мають 1200 нар. читалень, 850 кае позичкових, 4 руські гімназії, 8 катедр універзитетських з руською викладовою мовою, 2800 добре висоажених народних школ,коло 30 руських часописів, літературні товариства; товариство Шевченка незавадки буде змінене на академію наук; мають літературу, котрої твори перекладаються вже на європейські мови; мають учених людей, мають науку: степень просвіти народної без порівнання стоять вище, як у нас.

Коли-б трошки горівки і багато нужди у нас не було, хто би зінав про нас угорських Русинів? І ми за сим знаменитим взірцем не хочемо йти, перенести до нас его? Ми не хочемо жити, лише навмисно умирати?

Глядор Стрийський.

До сеї статї не маю що додавати. Звернули увагу угорських Русинів, що спір їх про те, як они мають по мадярські називати ся, чи

orosz, чи ruten, дав би ся легко полагодити. В них одному не міде слово orosz, другому ruten, кожий хотів би якогось іншого виразу, а не хоче за ним шукати. В нашій термінології принятій тепер вираз на означенні всього нашого народу в етнографічних границях: Українці-Русини, Україна-Русь. Чому-ж не уживати угорським Русинам виразу Україно-Orosz? Не дуже лихий є також Kis-Orosz. Та коли хотіть мати ще іншій, то най просто називають себе Русинами (Ruszin) — хто-ж їм се заборонить? А на те, як їх Мадари звуть, най не дивлять ся. Коли они приймуть якусь називу загальну і консеквентно будуть її всюди уживати, то до неї їх Мадари привикнуть. Лиш більше практики, а менше теорії!

Волод. Гнатюк.

НОВИНКИ.

Чернівці, дни 3-го мая 1897.

З почти. Міністерство торговлі дозволило урядити новий уряд поштовий в Чернівцях для передмістя Рош-Монастиріска з осідком в Рошу і з назвою „Чернівці 4“. Сей уряд буде справувати всі поштові функції і збирати вкладки до поштової каси ощадності і буде стояти в звязи з головним черновецьким поштовим урядом.

Тарифу для лікарів в Буковині ухвалила дни 10. цвітня буковинська лікарська комітета в Чернівцях. Після неї належало би ся а) за ординацию в домі лікаря 1 зл. б) за ординацию в домі лікаря при дуже докладнім осмотренню за помочию зеркал або мікроскопу 2 зл. в) дневна візита в домі хорого 2 зл. г) візита на почиканню або о назначений годині в домі хорого 3 зл. д) нічна візита (від 9 год. вечером до 7. год. рано) 3 зл. е) консультація для кожного лікаря, що бере в ній участь по 5 зл. Сю тарифу передали ще під обраду видбу комітета лікарської, щоби уважаєши ріжницю платі в Чернівцях і на провінції.

Нещасні пригоди. З Беледуї коло Снятини доносять: Пяти-літна дочка економа Бергмана вийшла дни 23 с. м. в поле, аби там побавити ся з братом. Однак в скорі пронала без сліду і аж оногди найшли її трупа селяни в Задубровці, селі віддаленім о пів милі від Беледуї.